

Patyčių bendrojo lavinimo mokykloje samprata: priešasčių, formų ir pasekmių diskursas

Vilija Targamadzė

Profesorė socialinių mokslų (edukologijos) habilituota daktarė
Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto Edukologijos katedra
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius
Tel. (8 5) 266 76 25
El. paštas: vilija.targamadze@ku.lt

Džiuginta Valeckienė

Edukologijos doktorantė
Klaipėdos universiteto Socialinės pedagogikos katedra
H. Manto g. 84, LT-92264 Klaipėda
Tel. + 370 686 68 575
El. paštas: dziugintalt@yahoo.com

Šiame straipsnyje analizuojama patyčių reiškinių įvardijimo problematika, patyčių mokykloje priežastys, formos, paplitimo mastai ir pasekmės, kurias jaučia tiek patyčių auka, tiek patyčių iniciatorius, tiek ir visa mokyklos bendruomenė. Patyčios yra dominuojanti agresyvaus elgesio išraiška mokykloje, kuriai būdingos tam tikros formos, sąlygota tam tikrų priešasčių. Jeigu nebus kreipiama dėmesio į tai, kad yra būdų nors kaip pažaboti patyčias, ateityje šis elgesys pasireikš daug sudėtingesnėmis agresyvaus elgesio formomis. Be to, pažymėtina, jog patyčios gali turėti ilgalaikių ir trumpalaikių pasekmių ne tik patyčių aukai, bet ir pačiam patyčių iniciatoriui.

Pagrindiniai žodžiai: agresija, patyčios, patyčių formos, patyčių iniciatorius, patyčių auka.

Įvadas

Patyčios – sąmoningas, neišprovokuotas, nuolatinis vieno asmens ar grupės fizinis ar žodinis kito asmens užgauliojimas siekiant sukurti nuolatinis prievartos ar įžeidinėjimų modelius (Olweus, 1991). Šiandien patyčioms, kaip vienai dažniausių agresyvaus elgesio formų, kurios daromos mokykloje, skiriama ypatinga svarba: analizuojami patyčių sampratos ir raiškos ypatumai įvairiose šalyse (Olweus, 1973, 1978, 1993; Boulton, Smith, 1994, Arora, 1996), lyginami duomenys apie patyčių paplitimo mastus (Olweus, 1999), gilinamasi į lyčių, amžiaus, klasės santykių skirtumus, susijusius su patyčių patyri-

mu (Farrington, 1991, 1993; Bjorkqvist, Lagerspetz, Kaukiainen, 1992; Pellegrini, Long, 2002; Pepler, 1998), tiriamos patyčių iniciatorių bei jų aukų charakteristikos (Olweus, 1993; Boulton, Underwood, 1995; Craig, 1997, Rigby, 2003), ieškoma patyčių patyrimo ir psichosomatinių negalavimų ar net įvairių psichinių sutrikimų pasekmių sąsajų (Dawkins, 1995; Foreiro, McLellan, Rissel, Bauman, 1999). Vis dar ieškoma efektyvių būdų, galinčių mažinti vaikų ir paauglių agresijos, o kartu ir patyčių mokykloje reiškimąsi (Olweus, 1993, 1999; Rigby, 2003).

Ilgą laiką dominavo nuomonė, jog patyčios mokykloje yra įprastas ir dažnas reiškinys, todėl

prieš kelis dešimtmečius jų analizei nebuvo skiriama reikiamo dėmesio.

Patyčių mokykloje problema anksčiausiai susidomėta Švedijoje (Olweus, 1973) praėjusio šimtmečio 6-ojo dešimtmečio pabaigoje – 7-ojo dešimtmečio pradžioje, kiek vėliau – Norvegijoje (Olweus, 1978, 1993), paskui Suomijoje (Salmivalli, Lagerspetz, Bjorkqvist, Osterman, 1996). Ši problema taip pat tiriama Didžiojoje Britanijoje (Boulton, Smith, 1994), kitose Europos valstybėse, Australijoje, Naujojoje Zelandijoje (Rigby, Slee 1993), Japonijoje, JAV (Whitted, Dupper, 2005).

Remiantis įvairių užsienio šalių mokslininkų atliktų tyrimų duomenimis, galima teigti, jog patyčias mokykloje patiria nuo 15% iki 20% mokinių (Olweus, 1973, Rigby 1999). Olweus, 1973 metais atlikęs nacionalinį tyrimą Norvegijoje ir apklausęs 8–16 metų amžiaus mokyklų vaikus, nustatė, kad 15% moksleivių patyrė patyčias arba patys jas inicijavo bent kartą per savaitę, o kartais ir dažniau (Olweus, 1973). Jungtinėse Amerikos Valstijose yra 2,1 mln. patyčių iniciatorių, 2,7 mln. patyčių aukų ir apie 160 tūkst. mokinių nelanko mokyklos baimindamiesi patirti patyčių (Whitted, Dupper, 2005). Vokietijoje nuolat patyčias patiria maždaug 8% vaikų, o 22% – patys jas inicijuoja (Wolke, Woods, Standford, Schultz, 2001). 1999 m. atlikto tyrimo duomenimis, 42,2% Australijos mokinių niekuomet nėra patyrę patyčių, 23,7% vaikų patys inicijavo patyčias, 21,5% – patyrė patyčias ir patys buvo jų iniciatoriai. 12,7% buvo patyčių aukos (Rigby, 1999).

Lietuvoje tyrimų, atliktų 1994, 1998 ir 2002 m., duomenimis, bent kartą yra patyrę patyčių apie 70% mokinių, o apie trečdalis respondentų per 2–3 mėnesių laikotarpį patyrė dažnai patyčių bent kartą per savaitę (Zaborskis, Cirtautienė, Žemaitienė, 2005). Valeckienės (2004) tyrimo nustaty-

ta, jog 7% 4–8 klasių mokinių yra nuolatinės patyčių aukos, 9% patyčių patiria kartą per savaitę, o bent kartą patyčių yra patyrę 77% respondentų. Tiriant nustatyta, jog dominuoja verbalinės patyčių formos, fizinės patyčių formos pagal darymo dažnumą yra trečioje vietoje. Mokiniai taip pat kenčia nuo grasinimų, gąsdinimų bei netiesioginių patyčių formų – bendraamžių ignoravimo ir atstūmimo (Valeckienė, 2004).

Analizuojant patyčių formų įvairovę, mokslinėje literatūroje dažniausiai skiriamos tiesioginės (fizinės ar verbalinės agresijos vykdymas) ir netiesioginės (apkaltos, graffiti ant sienų, asmens išstūmimas iš grupės ar pažeidimas socialinio statuso tarp bendraamžių) patyčių formos (Olweus, 1978, 1991, 1993, 1994; Pellegrini, Long 2002; Rivers, Smith, 1994). Šiuo metu plačiai diskutuojama apie naujas patyčių formas, besiformuojančias rasistinio, seksualinio ar daromas į negalią kreipiamų patyčių pagrindu.

Šiame kontekste kyla mokslinės problemos plotmės klausimas: Ar galima patyčių sampratos interpretacijoje erdvėje išryškinti patyčių priežasčių, formų bei pasekmių aspektus tarp mokyklinio amžiaus vaikų?

Straipsnyje ir bandoma išanalizuoti patyčių bendrojo lavinimo mokykloje sampratos interpretacinę erdvę, akcentuojant ne tik patyčių daugiaspektiškumą, bet ir tikslingai jį siejant su patyčių formomis, priežastimis ir pasekmėmis. Kaip rodo Olweus (1999), Smith, (2000) tyrimai – tai aktualu analizuojant patyčių reiškinių bendrojo lavinimo mokykloje.

Objektas – patyčių samprata formų, priežasčių ir pasekmių aspektu svarstant mokyklinio amžiaus vaikų problemą.

Straipsnio tikslas – išanalizuoti patyčių bendrojo lavinimo mokykloje sampratą priežasčių, formų bei pasekmių aspektais.

Metodai: mokslinės literatūros analizė, interpretacija, vertinimas.

Patyčios agresijos kontekste

Iki XX a. 6-ojo dešimtmečio pabaigos 7-ojo dešimtmečio pradžios bet kokia agresyvaus elgesio mokykloje apraška buvo traktuojama kaip smurtinis elgesys ir aiškinama įvairiomis agresijos teorijomis. Freud, Lorenz nuomone (Krache, 2003), agresija slypi pačioje žmogaus prigimtyje, tuo tarpu Bandura (1973) teigia, kad agresija – specifinė išmokta socialinio elgesio forma. Asmuo agresyviai elgtis išmoksta *tiesioginės patirties dėka*, už išreikštą agresiją susilaukdamas vienokio ar kitokio pastiprinimo. Agresyvus elgesys labai dažnai, sulaukia aplinkinių pritarimo ir leidžia pakelti statusą. Agresyviai veikiančiam asmeniui gali būti pritariama ne tik asocialioje, bet ir prosocialioje aplinkoje (Bandura, 1973). Kitas svarbus agresijos mokymosi būdas – tai *modeliavimas, arba mokymasis stebint*. Tam tikrose grupėse egzistuoja agresiją skatinančios elgesio normos, kurių dėka agresyvūs veiksmai tampa asmeninio pasididžiavimo šaltiniu. Be to, agresija užtikrina žmogui teigiamas išorines pasekmes arba pastiprinimą ir yra naudinga apribojant kitų žmonių nepriimtinius arba nepageidautinus poelgius (Bandura 1973; Suslavičius, Valickas 1999; Krache, 2003).

Crick ir Dodge (1996) nuomone, kai informacija, gaunama iš socialinės aplinkos, pertvarkoma adekvačiai, žmogus demonstruoja socialiai kompetentingą elgesį, o įvairūs informacijos pertvarkymo trūkumai gali lemti nepageidautiną (agresyvų) elgesį. Kuo daugiau netikslumų atsiranda kiekviename pertvarkymo žingsnyje, tuo didesnė tikimybė, kad žmogus reaguos netinkamai ir pažeis prosocialias elgesio normas (Crick, Dodge, 1996; Valickas, 1997; Suslavičius, Valickas, 1999; Krache, 2003).

Kito socialinės kognityvinės agresijos aiškinimo krypties atstovo Huesmann (Krache, 2003)

nuomone, agresyvaus elgesio scenarijai gali būti įsisąmoninami ir įsimenami stebint kitų žmonių, arba modelių, reakcijas. Vaikai greičiausiai mėgdžioja ir įsimena tokius elgesio scenarijus, kurie modeliui užtikrina pozityvias pasekmes bei būna susiję su ryškiais orientuojančiais stimuliais (Valickas, 1997; Suslavičius, Valickas, 1999; Krache, 2003).

Šiandien agresija įvardijamas toks elgesys, kuris yra panaudojamas prieš kitą žmogų, gyvą būtybę arba negyvą objektą ir kuriuo siekiama sukelti diskomfortą, skausmą arba padaryti kokią nors žalą (tiek fizinę, tiek psichologinę) (Valickas, 1997). Dažnai agresija yra tapatinama su smurtu, o „agresijos“ ir „smurto“ sąvokos vartojamos sinonimiškai. Pažymėtina, jog, nepaisant egzistuojančių bendrų tiek smurtinio elgesio, tiek patyčių požymių, šių dviejų sąvokų negalima tapatinti, nes smurtinis elgesys gali būti tik pavienis išpuolis, tuo tarpu patyčios yra nuolatinis, pasikartojantis elgesys. Be to, patyčių atvejais visuomet egzistuoja jėgos disbalansas, t.y. patyčių auka nusileidžia fizine ar psichologine jėga. Pažymėtina, jog agresiją galima įvardyti bendru reiškiniu, apimančiu tiek patyčias, tiek ir smurtinį elgesį, tačiau akivaizdu, jog ne visą agresyvų elgesį galima laikyti patyčiomis. Agresyvus, tiesioginis, dviejų vienodą jėgų santykį ir panašias psichologines savybes turinčių asmenų fizinis susidūrimas nebus traktuojamas kaip patyčios (Tedeshi, Delson, 1994).

Patyčios skiriasi nuo įprastų konfliktų tarp mokinių, nes patyčių iniciatoriai nuolat atlieka agresyvius veiksmus, siekdami kitą asmenį įžeisti ar įskaudinti (Boulton, Underwood, 1995). Daugumas autorių – Olweus (1993, 1978); Farrington (1991), Rigby, Slee (1993); Dawkins (1995); Whitney, Smith (1993); Pellegrini, Long (2002); Nicolaidis, Toda, Smith (2002) ir kiti – patyčias mokykloje traktuoja kaip tam tikrą ag-

resyvaus elgesio formą, tačiau išryškina skirtingus aspektus.

Olweus (1993, 1978) išryškina tokius patyčių aspektus:

1. Patyčios – tyčinis elgesys, kurio tikslas sukelti kitam žmogui fizinį ar emocinį skausmą.
2. Patyčios vyksta nuolat.
3. Vaikas, patiriantis patyčių, dažniausiai negali pats apsiginti, nes patyčių iniciatorius yra fiziškai ar psichologiškai pranašesnis.

Taigi, remiantis Olweus (1993, 1978) galima teigti, jog patyčioms visada bus būdingas intencionalumas, pasikartojimas bei jėgų disbalansas, tačiau, gilinantis į pačią patyčių sampratą, pastebėta, jog nėra vienodos šio reiškinio sampratos nei užsienyje, nei Lietuvoje. Pažymėtina, jog skirtingose šalyse šis reiškinys yra įvardijamas skirtingomis sąvokomis. Nėra tikslaus atitikmens šio reiškinio įvardijimui ir lietuvių kalboje, todėl tikslinga į patyčių sampratą gilintis analizuojant šio reiškinio įvardijimą užsienio ir lietuviškoje mokslinėje terminijoje.

Patyčių sampratos problematika

Stimulą pradėti patyčių mokykloje tyrimus suteikė Olweus (1978, švediška versija 1973) knyga „Agresija mokykloje: priekabautojai ir „atpirkimo ožiai““ („Aggression in the schools: Bullies and whipping boys“). Skandinavijos šalyse atliktų tyrimų rezultatai privertė ne tik švietimo ir mokslo atstovus atkreipti dėmesį į patyčias mokykloje, bet ir sulaukė atgarsių Europoje, Šiaurės Amerikos šalyse bei Tolimuosiuose Rytuose. 1987 m. Stavangeryje vykusioje Europos konferencijoje paskelbti Norvegijoje atlikto patyčių paplitimo masto ir sėkmingos nacionalinės intervencinės kampanijos prieš patyčias įgyvendinimo rezultatai paskatino domėjimąsi šia pro-

blema ir tokiose Europos šalyse kaip Anglija, Velsas, Škotija. Japonijos Švietimo ministerija ir UNESCO atliko lyginamąją studiją remdamasi požiūriu į patyčias Japonijoje, Anglijoje, Norvegijoje, Olandijoje ir JAV. Taigi šiandien platūs patyčių mokykloje tyrimai daromi bei intervencinių strategijų įgyvendinimas vykdomas Kanadoje, JAV, Australijoje, Naujojoje Zelandijoje ir kitose šalyse (Smith et al, 1999). Ilgai ieškota tinkamo šio reiškinio apibrėžimo. Heinemann, norėdamas apibrėžti rasinę diskriminaciją mokyklose, naudojo „mobbing“ (liet. minia, tuntas, sambūris) arba „mobbing“ sąvokas (Olweus, 1999). Sąvokos „mobbing“ arba „mobbing“ autorius – švedų etologas Sjolander, kuris, versdamas Lorenz (1968) knygą apie agresiją iš vokiečių į švedų kalbą, pirmasis šia sąvoka įvardijo vienos rūšies gyvūnų ataką puolant kitos (dažniausiai silpnesnės ir priešiškos) rūšies gyvūnus. Šiandien Skandinavijos šalyse patyčios dažniausiai yra įvardijamos „mobbing“ arba „mobbing“ sąvokomis, nors Olweus, vienas žymiausių patyčių problemos tyrinėtojų Švedijoje ir Norvegijoje, abejoja šių sąvokų tinkamumu (Olweus, 1978).

Angliškai kalbančiose šalyse ši sąvoka „mob“ taip pat vartojama socialinėje psichologijoje, siekiant pažymėti santykinai didelę grupę individų, kurią vienija tam tikra bendra veikla ar kova. Dažniausiai „mob“ yra atsitiktinai susiformavusi nepakankamai organizuota grupė, egzistuojanti tik tam tikrą trumpą laiką. Sąvoka „mob“ reiškia didelę žmonių minią, kuri gali sukelti problemų ar panaudoti smurtą prieš vieną asmenį. Tai žmonės, kurie dažniausiai įvykdo organizuotus nusikaltimus (angl. mob – a large crowd of people, especially one that may become violent or cause trouble. The mob – the people involved in organized crime) (Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English, 2000).

Angliškai kalbančiose šalyse dažnesnė yra „bullying“ sąvoka, pelnusi tarptautinį pripažinimą, tačiau šis reiškinys dar įvardijamas priekabiatojo / aukos problema (angl. bully / victim problem) ar „vertimas kito auka“ (angl. „victimization“) (Farrington, 1993; Boulton, Smith, 1994; Boulton, Underwood, 1995). Persekiooti (terorizuoti) arba paversti kitą asmenį auka – vadinasi priversti asmenį, kuris yra nepriimamas ar nemėgstamas kitų, nepelnytai kentėti ar priversti jį ką nors atlikti (angl. victimize – to make somebody suffer unfairly because you don't like them, their opinions, or something that they have done) (Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English, 2000).

Smith (2000) sąvokos „bullying“ istorines ištakas sieja su XVI a. Vidurio Olandijos teritorijoje plačiai vartota sąvoka „Boele“ („meilužis“). Kiek vėliau ši sąvoka transformavosi į „puikų jaunuolį“ ir „pagyrūną“, tačiau pamažu įsivyravo neigiamas aspektas ir sąvoka įgavo dabartinę nuolatinio, sąmoningo negatyvių veiksmų panaudojimo puolant kitą asmenį, kuris negali savęs apginti, prasmę. Pažymėtina, jog pirminė pozityvi „bullying“ sąvokos reikšmė išlaikyta frazėje „Bully on You“ (liet. „puiku, na, ir gerai“), išreiškiančioje pritarimą bebaimiams veiksams. Ši sąvoka neturi tinkamo ekvivalento lotynų kalboje, tačiau Skandinavijoje vartojama sąvoka „mobbing“, Olandijoje – „pesten“ ir Japonijoje – „ijime“ perteikia panašią reikšmę.

Šiandien tarptautiniu lygmeniu dažniausiai vartojama angliška sąvoka „bullying“, įprasminanti gąsdinimą ar skaudinimą silpnesnio asmens panaudojant jėgą ar galią bei siekiant priversti jį kažką atlikti (angl. Bullying – to frighten or hurt a weaker person, to use Your strength or power to make somebody to do something (Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English, 2000)). Smith (2000) pažymi, kad

labai dažnai sąvokos angl. „harassment“ (liet. varginimas, priekabiavimas, įžeidinėjimai), angl. „intimidation“ (liet. gąsdinimas, bauginimas) ir angl. „bullying“ (liet. prievartauti, įbauginti, ieškoti priekabių) yra vartojamos sinonimiškai. Atsižvelgiant į siekiamą tikslą, sąvokos angl. „harassment“ ir angl. „intimidation“ apima kompleksinę ir dažnai intensyvesnę patyčių patyrimą tarp bendrojo lavinimo mokyklos vyresnių klasių mokinių. Tuo tarpu sąvoka angl. „bullying“ (liet. prievartauti, įbauginti, ieškoti priekabių) yra suprantama kaip tam tikra angliškų sąvokų „harassment“ (liet. varginimas, priekabiavimas, įžeidinėjimai) ir „intimidation“ (liet. gąsdinimas, bauginimas) funkcija. Pažymėtina, kad visos trys sąvokos apima agresyviaus asmens pastangas sąmoningai ar nesąmoningai kontroliuoti kitus, dažniausiai už save silpnesnius, asmenis. Angl. „bullying“ (liet. prievartauti, įbauginti, ieškoti priekabių) – apibrėžiamas kaip sąmoningas, nuolat pasikartojantis agresyvus elgesys su silpnesnių asmenų, kuris negali pats pasipriešinti (Olweus, 1993). Angl. „harassment“ (liet. varginimas, priekabiavimas, įžeidinėjimai) – bet koks nepageidaujamas ar nenorimas veiksmas ar komentaras, kuris žeidžia, žemina, puola kitą asmenį. Toks elgesys išlieka ir tuomet, kai agresoriaus prašoma liautis, ir pasižymi: malonumo patyrimu, kai kenkiama kito savigarbai, prasivardžiavimu, erziniu, nemandagiais komentarais, šmeižtu, skleidimu tyčinių, iš anksto numatytų piktavališkų apkalbų, nepadoriais žvilgsniais, pajuokimu prieš kitus (socialine pajuoka), socialine izoliacija (atstūmimu, atskyrimu nuo grupės), grasinimu nedraugauti, pasikartojančiu, nepageidautinu bendravimu, nepageidautiniais juokais, užuominomis, įžeidimais ar žeminimais, patyčiomis dėl kūno sandaros, negalios, religijos drabužių, amžiaus, ekonominės padėties, etninės ar religinės kilmės, įžeidžiančiais

užrašais ir piešiniais ant namų sienų, tualetuose apie individą ar grupę („graffiti“), nepageidautinu seksualiniu dėmesiu (Smith, 2000).

Angl. „intimidation“ (liet. gąsdinimas, bauginimas) – veiksmas, kuriuo siekiama sukelti baimę, dažnai siekiant kontroliuoti kitą. Jis apima: žodinį grasinimą, grasinamus telefono skambučius, grasinimą kitam žmogui smurtu ar jo nuosavybei, fizinę grėsmę: ginklo demonstravimą, stumdymąsi, grasinimą kumščiu, persekiojimą, gadinimą ar pasisavinimą aukos turto, drąsinimą ar vertimą auką padaryti ką nors pavojinga ar nelegaliai, plėšimą, lupikavimą, reikalavimą užmokesčio ar kokių nors daiktų mainais už aukos saugumą, vertimą auką jaustis kaltą dėl užgauliojimų (Smith, 2000).

Šio reiškinio įvardijimo problema egzistuoja ir Lietuvoje. Povilaitis, Valiukevičiūtė (2006), Zaborskis, Cirtautienė, Žemaitienė (2005), įvardydami tokių vaikų ir paauglių elgesį mokykloje, dažniausiai vartoja dvi sąvokas – „priekabiavimas“ ir „tyčiojimas“ („patyčios“). Nėra bendros nuomonės, kuri sąvoka yra priimtinesnė, nes priekabiavimas, nors ir tiksliau apibrėžianti patį reiškinį sąvoka, dažnai plačiaja prasme suprantama kaip seksualinis priekabiavimas. Be to, Lietuvos Baudžiamajame kodekse bei Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatyme „priekabiavimas“ yra angliškos sąvokos „harassment“ (liet. varginimas, priekabiavimas, įžeidinėjimai) atitikmuo. Šiuo metu lietuviškoje terminijoje dažniausiai vartojama „patyčių“ sąvoka.

Lietuvių didžiajame žodyne (1999) kitą asmenį skaudinantis ar žeminantis elgesys gali būti apibūdinamas įvairiais žodžiais, kurie gali būti vartojami kaip sinonimai: patyčios – ko nors darymas tyčia, kieno apmaudui, pasityčiojimui, pajuokai. Tokio elgesio veiksmai taip pat gali turėti skirtingas sąvokas: priekabiauti – ieškoti priekabių; uiti – nuolat barti, raginimą daryti; tyčio-

tis – piktai juoktis, tyčias daryti; užgaulioti – įžeidinėti; erzinti – pajuokti, tyčiotis.

Akivaizdu, jog šios sąvokos atskleidžia šiek tiek skirtingą šio reiškinio prasmę, tačiau toks sąvokų vartojimo nevienareikšmingumas tik patvirtina šios problemos įvardijimo sudėtingumą. Mokslinėje literatūroje nėra vienodos patyčių formų klasifikacijos. Pažymėtina, jog patyčioms būdingos įvairios formos, kurių pasireiškimo įvairovė ypač sparčiai kinta. Dažniausiai tai siejama su informacinių technologijų tobulėjimu. Jeigu iš pradžių buvo galima skirti patyčių formas pagal tai, kaip jomis skriaudžiamas asmuo, tai šiandien galima apčiuopti įvairesnių ir sudėtingesnių patyčių formų, todėl tikslinga jas trumpai apžvelgti.

Patyčių formų grupavimas

Patyčių iniciatoriai skriaudžia auką ir stiprina savo pozicijas tarp bendraamžių įvairiomis formomis, todėl labai sudėtinga jas yra klasifikuoti. Pirmausia pagal tai, kaip patyčios daromos asmeniui, buvo išskirtos tiesioginės ir netiesioginės patyčių formos (Olweus, 1993, 1994). Tiesioginės patyčios daromos santykinai atviromis atakomis puolant aukas, užgauliojant, pravardžiuojant, grasinant. Tai gali būti tiek fizinė, tiek verbalinė agresija. Tuo tarpu netiesioginės patyčios išsiskiria socialinės izoliacijos forma arba išstūmimu iš grupės. Tai subtilesnė patyčių forma.

Kiek vėliau Pellegrini ir Long (2002) pagal dominuojančias patyčių formas išskyrė verbali-nes ir rašytines patyčias, apimančias pravardžiovimą, negatyvius komentarus, gąsdinimą, bauginančius skambučius telefonu ar elektroninio pašto žinutėmis bei fizinės patyčias: mušimą, stumdymą, kandžiojimąsi, spardymą, plaukų pešiojimą, svetimų daiktų gadinimą, nepagarbių gestų rodymą (Pellegrini, Long, 2002).

Šiandien patyčios tampa rafinuotesnės, įgauti vis naujas ir užmaskuotas formas, tokias kaip grasinamų žinučių mobiliuoju telefonu arba elektroniniu paštu siuntimas ar žeminamų internetinių puslapių apie patyčių auką kūrimas ir platinimas. Ši patyčių forma sukelia skaudžių pasekmių patyčių aukai (Bauman, Del Rio, 2006).

Be to, patyčių formas galima klasifikuoti ir pagal patyčių priežastis: į patyčias dėl kūno sudėjimo, socialinės padėties, rasistines, seksualines ar dėl negalios daromas patyčias. Patyčios, sąlygotos rasistinių įsitikinimų, yra daromos ne tik skriaudžiant vaiką, priklausantį tam tikrai etninei grupei, bet ir žeminant visus jo šeimos narius.

Seksualinio pobūdžio patyčios apima įžeidžiančias seksualines užuominas, žvilgsnius, komentarus apie išvaizdą, patrauklumą, kūno formų pokyčius paauglystėje, netinkamus ir nepageidaujamus prisilietimus, pornografinės medžiagos platinimą ar „grafitti“ su seksualine potekste. Šias patyčias patiria abiejų lyčių mokiniai.

Mokiniai, turintys specialiųjų ugdymo (-si) poreikių ar negalią, patyčias patiria dažniau negu kiti. Tiesioginių ir / ar netiesioginių patyčių formų panaudojimas priklauso nuo patyčių aukos negalios ar specifinių sunkumų (Bauman, Del Rio, 2006).

Remiantis Olweus (1978, 1991 1993), Pellegrini, Long (2002), galima apibendrinti patyčių formų įvairovę ir pagal jų darymą asmeniui galima skirti tiesiogines ir netiesiogines patyčių formas. Tiesiogines formas dar galima klasifikuoti į:

- verbalines, kurios dar gali būti skiriamos į žodines (erzinimas, įžeidinėjimas, prasivardžiavimas, gąsdinimas, replikos, pašaipos dėl kūno sandaros, religijos, tautybės, negalios, išvaizdos) bei rašytines (grasinamojo

pobūdžio rašymai, grasinamų žinučių SMS ar elektroniniu paštu siuntimas, grasinimai internetinių pokalbių svetainėse;

- fizinės (pargriovimas, įspyrimas, spardymas, mušimas, kumščiuojimas, stumdymas, daiktų, drabužių gadinimas, spjaudymas, rankos užlaužimas ir kita);
- sudėtinės, apimančias ir verbalinius, ir fizinius veiksmus. Tai galėtų būti tokio elgesio pavyzdžiai: reketas, vertimas vaiką atlikti ką nors prieš savo valią.

Prie netiesioginių formų taip pat galima priskirti verbalines (žodiniai ir fiziniai veiksmai, tokie kaip apkalbos, šmeižtas, paskalos arba anoniminės žinutės SMS ar elektroniniu paštu skleidžiant paskalas apie patyčių auką) fizinės (spąstų spendimas, išstūmimas iš grupės). Viena iš subtilių netiesioginio patyčių formų yra ignoravimas, nebendravimas. Tai socialinė izoliacija. Kiekvieno elgesio apraiška turi tam tikras priežastis. Analizuojant patyčių priežastis, pastebėtos sąsajos su veiksniais, darančiais įtaką agresyvaus elgesio formavimuisi, todėl šiame straipsnyje siekiama nuodugniau paanalizuoti patyčias skatinančias priežastis.

Patyčių priežastys ir agresyvaus elgesio formavimosi veiksniai

Iš patyčių formų analizės matyti, kad tokio elgesio apraiškos gali būti dėl tam tikrų asmenybių skirtumų (vaikas priklauso kitai etninei grupei (pvz., yra čigonų tautybės), išpažįsta kitokią tikėjimą, dėl kalbos ir komunikacijos sutrikimų, elgesio ar emocijų sutrikimų, turi būdingų fizinių trūkumų: žemo ūgio, smulkaus kūno sudėjimo, arba atvirakščiai, turi polinkį į nutukimą, nešioja akinius ir kita). Patyčių priežastis traktuoti tik individualiu lygmeniu būtų netikslinga, nes patyčių aukomis gali tapti tiek išsiskiriantys iš

bendraamžių, tiek ir neturintys išskirtinių bruožų asmenys. Vadinasi, patyčioms daryti įtakos turi ir aplinkos veiksniai: ypač pabrėžtinis reikšmingų suaugusiųjų (tėvų, mokytojų) nuostatos, seniai įvestos taisyklės, elgesys bei reagavimas į žeminantį elgesį (Olweus, 2003). Pabrėžtina, jog patyčioms stiprų stimulą suteikia bendraamžių požiūris ir elgesys patyčių situacijose, nes patyčios dažniausiai pasireiškia kaip grupinis elgesys, todėl tokio elgesio palaikymui reikia auditorijos.

Analizuojant šio reiškinio atsiradimo priežastis, pastebėta, jog dalis mokslininkų patyčių priežastis sieja su bendromis agresijos priežastimis, kiti ieško subtilesnių patyčių priežasčių. Mokslinėje literatūroje teigiama, jog individo elgesį lemia tiek individualūs asmenybiniai ypatumai, tiek ir socialinės aplinkos charakteristikos (Valickas, 1997).

Pellegrini, Long (2002) patyčių atsiradimą sieja su mokinių tarpusavio dominavimo ir konkuravimo teorija, nes pereinant iš pradinio ugdymo sistemos į dalykinį ugdymą kartu prasideda ir intensyvūs kūno pokyčiai, sąlygoti brendimo pradžios. Paauglystės pradžioje labai svarbu įgauti tam tikrą statusą tarp bendraamžių, o tam reikalinga agresija, žeidžianti patyčiomis. Šiuo periodu vyksta staigūs tiek asmenybės, tiek ir socialinio gyvenimo pokyčiai: hormoniniai pokyčiai siejami su didėjančiu kūno ir lytiniu brendimu, domėjimusi heteroseksualiniais santykiais. Didesnio ūgio ir stipresnės fizinės jėgos berniukai tampa labiau dominuojantys negu jų mažesnio ūgio ir silpnesnės fizinės jėgos bendraamžiai. Berniukų dominavimas priklauso ir nuo patrauklumo mergaitėms. Be to, tyrimų įrodyta, jog paaugliai agresiją vertina ne taip neigiamai, o patyčiomis metamas iššūkis suaugusiųjų vaidmenims, normoms ir vertybėms (Myers, 2000).

Patyčių atsiradimas yra grindžiamas ir socialinių įgūdžių stoka, nes mokiniai patiria sunkumų atkreipdami į save dėmesį, atsiskleisdami, pasirodydami ar įsitvirtindami bendraamžių grupėje. Socialinių įgūdžių neturėjimas, kaip ir agresyvaus elgesio formavimasis, dažniausiai aiškinamas artimiausios vaiko aplinkos įtaka.

Šiandien moksliniu lygmeniu vis dar tebeieškoma veiksnių, lemiančių patyčių atsiradimą. Olweus (1994) nustatė keturis reikšmingus veiksnius, skatinančius agresiją bei patyčias:

1. Vaiko emocinis ryšys su jį globojančiu asmeniu pirmaisiais gyvenimo metais: neigiamas emocinis ryšys, kuris dažnai išreiškiamas šilumos ir vaiko priėmimo stoka, padidina agresyvaus ir priešiško elgesio formavimosi tikimybę.
2. Vaiko agresyvaus elgesio toleravimas šeimoje: jeigu vaiką globojantys suaugę yra nuolaidūs ir toleruoja agresyvų elgesį, nenustatydami aiškių tokio neleistino elgesio su bendraamžiais ar suaugusiais ribų, agresyvus elgesys stiprėja.
3. Auklėjimo stilius: fizine jėga, smurtu ar emociniais protrūkiškais grindžiami vaiko auklėjimo metodai skatina agresyvaus elgesio perėmimą ir demonstravimą prieš silpnesnį asmenį.
4. Vaiko prigimtinės psichikos savybės: vaikai, kurių jaudinimo ir slopinimo procesai neturi pusiausvyros, dažniau yra aukštesnio agresyvumo lygio.

Daugumas autorių pažymi, kad vaiko prigimtinės savybės turi mažiau įtakos negu pirmieji trys veiksniai (Olweus, 1994). Thompson, Arora, Sharp (2002) išskyrė tokius keturis reikšmingus agresyvaus elgesio formavimosi veiksnius:

1. Vaiko agresyvaus elgesio toleravimas.
2. Tėvų auklėjimo stilius.

3. Vaiko elgesio modelių formavimosi ypatumai.
4. Smurto propagavimas žiniasklaidoje.

Palyginus Olweus (1994) ir Thompson, Arora, Sharp (2002) išskirtus veiksnius, galima pastebėti, jog didžioji dalis šių veiksnių yra sąlygoti aplinkos. Tačiau šiandien dar nėra išsamiai išanalizuota, kiek genetinis paveldimumas, hormonai bei prigimtinės psichikos savybės, tokios kaip impulsyvumas, nerimastingumas bei emocionalumas daro įtaką vaikų agresyvumui, o kokia dalis tenka vaiko aplinkos veiksniams, tokiems kaip tėvų auklėjimo stilius, meilė ir šiluma šeimoje, smurto propagavimas žiniasklaidoje. Aišku tik viena, jog bet koks agresyvus elgesys sukelia pasekmių tiek patyčių aukai, tiek iniciatoriui, tiek visai mokyklos bendruomenei, todėl patyčių pasekmių analizei turi būti skiriamas ypatingas dėmesys.

Patyčių ilgalaikės ir trumpalaikės pasekmės

Nuolatinis patyčių patyrimas sukelia patyčių aukai ne tik trumpalaikių, bet ir ilgalaikių pasekmių. Patyčių aukos išgyvena skriaudą, įtampą, bejėgiškumo jausmą, o tai neigiamai veikia tiek fizinę, tiek ir emocinę vaiko sveikatą (Boulton, Underwood, 1995, Olweus, 1993). Jos dažnai jaučia nerimą, liūdesį, prislėgtumą, vienišumą, nesaugumą (Rigby, 1999). Be to, patyčių aukoms būdingas žemas savęs vertinimas (Duncan, 1999, Olweus, 1978, Rigby, Slee, 1993). Thompson, Arora, Sharp (2002), ištyrę 723 13–16 metų vaikus, nustatė, jog net 45% jų patyrė patyčias per vienus metus, iš kurių 20%, norėdami išvengti patyčių, praleisdavo pamokas, 29% turėjo sunkumų dėl dėmesio koncentracijos pamokų metu, 22% nukentėjo fiziškai, 20% sutriko miegas, atsirado kitų psichosomatinių

pobūdžio sutrikimų. Dalis respondentų patyčias įvardijo kaip ypatingai stiprų stresą, sukeltą baimę, liūdesį ar nusivylimą. Tyrėjai nustatė, jog 27% patyčių aukų išgyveno nusivylimą gyvenimu. Patyčių aukos gali turėti ir bendravimo sunkumų: sunkiau užmegzti ir palaikyti santykius su bendraamžiais, prisitaikyti prie jų ar jaustis grupėje bei pasitikėti priešinga lytimi. Palyginti su patyčių nepatiriančiais vaikais, patyčių aukos jaučia mažesnę suaugusiųjų paramą ir rečiau gali pasidalyti savo problemomis su tėvais (Boulton, Smith, 1994). Patyčios formuoja priešišku mokyklai, todėl atsiranda pravaikštų, mokykla nelankoma (Forero, McLellan, Rissel, Bauman, 1999; Sharp, 1995). Taigi mokiniams, patiriantiems nuolatinių patyčių, gali sukelti tiek trumpalaikių (fizinio ar psichologinio distreso, mokyklinės fobijos išgyvenimų, negebėjimo susikaupti ar dalyvauti mokymosi veikloje ir t. t.), tiek ir ilgalaikių (sunkumų bendraujant su priešinga lytimi, gali būti negebėjimas save vertinti teigiamai, didesnė depresijos išgyvenimo tikimybė ir t. t.) patyčių pasekmių. Vaikystėje patirtos patyčios gali būti susijusios su vyresniems kylančiomis elgesio, bendravimo ir emocinėmis problemomis. Olweus (1993), lygindamas dvi vyrų grupes – mokykloje buvusias patyčių aukas ir nepatyrusias patyčių, nustatė, kad asmenims, patyrusiems nuolatinių patyčių šeštoje–devintoje klasėje, pasekmės išnyko (t.y. nustojo jaustis aukomis) tik apie 23 gyvenimo metus. Remiantis Pellegrini, Long (2002) longitudinių tyrimų duomenimis, galima konstatuoti, jog mokykloje patyrę patyčių vaikai, būdami suaugę, kentėjo nuo depresijos ir save vertino neigiamai.

Patyčių iniciatoriai taip pat patiria neigiamų savo elgesio pasekmių: tie, kurių vaikystėje susiformuoja jėga ir dominavimu grįsti socialiniai įgūdžiai, būdami suaugę siekia valdyti kitus ir tokius netinkamus socialinius įgūdžius perduo-

da savo vaikams. Patyčios tarp pradinių klasių mokinių yra pirminė elgesio apraiška, laiduojanti smurtinį elgesį, kai bus vyresni (Craig, Pepler, 1999). Nustatytas patyčių ir didesnio polinkio į žalingus įpročius, smurto panaudojimą bei kriminalinį elgesį ryšys. Patyčių iniciatoriai dažnai būna įtraukiami į nusikalstamą veiklą. Olweus (1991) tyrimai parodė, kad 60% šeštos-devintos klasės patyčių iniciatorių, sulaukę 24 metų amžiaus, jau buvo įvykdę bent vieną kriminalinę veiklą ir 40% iš jų buvo daugiau nei tris kartus areštuoti.

Vadinasi, patyčios turi ilgalaikių pasekmių – tiek patyčių aukoms, tiek ir patyčių iniciatoriams (Olweus, 1978; Schafer, Korn, Smith, Hunter, Mora-Merchan, Singer, Meulen, 2004). Pažymėtina, jog patyčios gali turėti neigiamą poveikį patyčias stebėjusiems mokiniams. Patyčių stebėjimas sukelia nemalonių pojūčių ir distresą, nes dėmesys dažniau koncentruojamas ne į mokymosi veiklą, bet į tai, kaip išvengti patyčių aukos statuso (Zigler, Pepler, 1993). Be to, patyčių stebėtojai baiminasi, kad patys bet kada gali tapti patyčių aukomis. Taigi, patyčios neigiamai veikia ir visą mokyklos mikroklimatą, nes aplinka tampa persunkta baimės ir bauginimo.

Išvados

- Patyčios įvairių autorių – Olweus (1993, 1978); Farrington (1991), Rigby, Slee (1993); Dawkins (1995); Whitney, Smith (1993); Pellegrini, Long (2002); Nicolaidis, Toda, Smith (2002) yra apibrėžiamos skirtingai. Tai priklauso nuo požiūrio į šį reiškinį ir pabrėžiamų nagrinėjimo akcentų. Vis dėlto dažniausiai patyčios traktuojamos kaip tam tikra agresyvaus elgesio forma bendrojo lavinimo mokykloje, todėl patyčių ir kitų agresyvaus elgesio formų

priemonės yra laikoma tapačios. Dažniausia patyčios apibrėžiamos kaip sąmoningas, nuolat pasikartojantis vieno asmens ar grupės negatyvus veiksmas, atliekamas prieš kitą dažniausiai silpnesnį ir negalintį savęs apginti asmenį siekiant įskaudinti ar sužeisti. Taigi patyčioms dažniausiai būdinga fizinės ar psichologinės jėgos pusiausvyros tarp priekabiuotojo ir jo aukos nebuvimas, fizinis ar žodinių veiksmų, sukeliančių skausmą, panaudojimas, tyčinis kito asmens skaudinimas bei dažnas pasikartojimas.

- Skirtingi autoriai pateikia įvairių patyčių formų klasifikaciją. Pagal Olweus (1978, 1991, 1993) skiriamos tiesioginės ir netiesioginės, pagal Pellegrini, Long (2002) – fizinės ir verbalinės patyčių formos. Mokslinėje literatūroje galima išskirti ir santykių patyčias. Šiandien šis reiškinys įgauna vis naujesnių, dažniausiai su informacinėmis technologijomis susijusių, formų. Dažniausiai patyčios atsiranda dėl kūno ar asmenybinių ypatumų, vaiko negalios, rasinės kilmės, religijos išpažinimo. Vis dažniau pasireiškia ir seksualinio pobūdžio patyčios.
- Įvertinus patyčių raišką galima išskirti vidines ir išorines patyčių priežastis, tačiau dar nėra tiksliai nustatyta, kas stipriau – genetinės prielaidos, socialinė aplinka ar išmokymas – daro įtaką atsirasti patyčioms. Nėra iki galo nustatytas santykis, kiek prigimtinės psichinės savybės, tokios kaip impulsyvumas, jautrumas bei emocionalumas lemia vaikų agresyvumą, o kokia dalis tenka vaiko aplinkos veiksniams, tokiems kaip tėvų auklėjimo stilius, meilės ir šilumos stoka bei šeimoje patiriamas smurtas.

- Patyčios ne tik sukelia trumpalaikių pasekmių patyčių aukai, bet ir palieka ilgalaikių pasekmių tiek patyčių aukai, tiek ir patyčių iniciatoriui. Patyčios ateityje linkusios virsti kitomis agresyvaus elgesio formomis ir daž-

nėti. Nustatytas tiesioginis delinkventinio elgesio bei nusikaltimų ryšys tapus suaugusiais. Vaikystėje patirtos patyčios gali būti susijusios su vyresniems kylančiomis elgesio, bendravimo, emocinėmis problemomis.

LITERATŪRA

- Arora C. M. J. (1996) Defining bullying – towards a clearer understanding and more effective intervention strategies. *School Psychology International*, 17: 317–329.
- Atlas R., Pepler D. (1998) Observations of bullying in the classroom. *Journal of Educational Research*, 92: 86–99.
- Bandura A. (1973) *Agression: A Social Learning Analysis*. Englewood Cliffs, NJ: USA Prentice Hall.
- Bauman S., Del Rio A. (2006) Preservice Teacher's Responses to Bullying Scenarios Comparing Physical, Verbal, and Relational Bullying. *Journal of Educational Psychology*, vol. 98, 219–231.
- Bjorkqvist K., Lagerspetz K. M. J., Kaukiainen A. (1992) Do girls manipulate and boys fight? Developmental trends regarding direct and indirect aggression. *Aggressive Behaviour*, 18: 117–184.
- Boulton M. J., Smith P. K. (1994) Bully / victim problems among middle school children: Stability, Self-perceived competence, and Peer acceptance. *British Journal of Developmental Psychology*, 12: 315–329.
- Boulton M. J., Underwood K. (1995) Bully / victim problems among middle school children. *British Journal of Educational Psychology*, 62: 73–87.
- Craig M. W. (1997) The Relationship among Bullying, Victimization, Depression Anxiety, and Aggression in Elementary School Children. (žiūrėta per internetinę prieigą 1997-01-02). Child bullying and school bullying, <http://www.Bullyonline.com>
- Craig M. W., Pepler D. (1999) Children who bully – Will they just grow out of it? *Orbit*, 29, 16–19.
- Crick N. R., Dodge K. A. (1996) Social information processing mechanisms in reactive and pro-active aggression. *Child Development*, 67: 993–1002.
- Dahrendorf R. *Modernusis socialinis konfliktas*. Vilnius: Pradai, 1996.
- Dawkins J. (1995) Bullying at school: Doctor's responsibilities // *British Medical Journal*, 3: 47–49.
- Duncan R. (1999) Maltreatment by parents and peers: The relationship between child abuse, bully, victimization and psychological distress. *Child Maltreatment*, 4: 45–55.
- Farrington D. P. (1991) Childhood Aggression and Adult Violence: Early Precursors and Later Life Outcomes in D. Pepler and K. Rubin (eds). *The Development and Treatment of Childhood Aggression*. Hillsdale. New York: Lawrence, Erlbaum.
- Farrington D. P. (1993) Understanding and preventing bullying. In M. Tonry (ed). *Crime and justice: A review of research*, 17: 381–459. Chicago, III University of Chicago Press, pp. 381–458.
- Forero R., McLellan L., Rissel C., Bauman A. (1999) Bullying behavior and psychosocial health among school students in New South Wales, Australia. *British Medical Journal*, 319: 344–348.
- Haapasalo J., Trembaly R. E. (1994) Physically aggressive boys from age 6 to 12: Family background, parenting behavior and prediction. *Development and Psychopathology*, 8: 443–445.
- Krache B. (2003) *Socialnaja psichologija agresyi*. Piter.
- Lietuvių kalbos žodynas (2002). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Myers D. G. (2000). *Psichologija*. Vilnius: Poligrafija ir informatika.
- Nicolaides S., Toda Y., Smith K. P. (2002) Knowledge and attitudes about school bullying in trainee teachers. *British Journal of Educational Psychology*, 72: 105–118.
- Olweus D. (1978) *Aggression in the schools. Bullies and whipping boys*. New York: John Wiley & Sons.
- Olweus D., (1991) Bullying – victim problems among school children: Basic facts and effects of a school based intervention programs. In D.J. Pepler & K.H. Rubin (eds.) *Development and treatment of childhood aggression* (pp. 411–448). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Olweus D. (1993) *Bullying at school: What we*

- know and what we can do. Oxford and Cambridge, MA: Backwell Publisher.
- Olweus D., (1994) Annotation: Bullying at school: Basic facts and effects of school based intervention program. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 35: 1171–1190.
- Olweus D. (1999) The Nature of School Bullying. A cross-national perspective. In P.K. Smith et al (eds). London and New York.
- Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English (2000) A. S. Hornby 6th edition.
- Pellegrini A. D., Long J. D. (2002) A longitudinal study of bullying, dominance and victimization during the transition from primary school through secondary school. *British Journal of Developmental Psychology*, vol. 20, 259–280.
- Povilaitis R., Valiukevičiūtė J. (2006) Patyčių prevencija mokyklose. UAB Multiplex.
- Rigby K., Slee P. (1993) Dimensions of interpersonal relating among Australian school children and their implications for psychological wellbeing. *Journal of Social Psychology* 133.1: 33–42.
- Rigby K. (1997) Conflict! Professional Reading Guide for Educational Administrators, 18, 3, 1–5.
- Rigby K. (1999) Peer victimization at school and the health of secondary school students. *British Journal of Educational Psychology*, vol. 69, 95–104.
- Rivers I., Smith P. K. (1994) Types of bullying behaviour and their correlates. *Aggressive Behaviour*, 220, 359–368.
- Salmivalli C., Lagerspetz K., Bjorkvist K., Osterman K. (1996) Bullying as a group process: participant roles and their relations to social status within the group. *Aggressive Behaviour*, 22(1):1–15.
- Salmivalli C., Kaukiainen A., Voeten M. (2005) Anti-bullying intervention: Implementation and outcome. *British Journal of Educational Psychology* 75, 465–487.
- Schafer M., Korn S., Smith P. K., Hunter S. C., Mora-Merchant J. A., Singer M. M., Meulen K. (2004) Lonely in the crowd: Recollections of Bullying. *British Journal of Developmental Psychology* 22, 379–394.
- Sharp S. (1995) How much does the bullying hurt? *Educational and Child Psychology* 12, 81–88.
- Smith P. K. (1991) The silent nightmare: Bullying and victimization in school peer groups. *The psychologist* 4, 243–248.
- Smith P. K. (2000) Bullying and Harassment in Schools and the Rights of Children. *Children and Society* vol. 14, pp. 294–303.
- Suslavičius A., Valickas G. (1999) Socialinė psichologija teisėtvarkos darbuotojams. Vilnius.
- Tedeshi J. T., Delson R. B. (1994) Violence, Aggression and Coercive Actions. Washington DC, APA Press.
- Thompson D., Arora T., Sharp S., (2002) Bullying. The effective strategies for long-term improvement. Great Britain Routledge / Falmer.
- Valeckienė D. (2004) Priekabiavimo mokykloje psichosocialiniai aspektai. Magistro darbas. Klaipėda.
- Valickas G. (1997) Psichologinės asocialaus elgesio ištakos. Vilnius.
- Whitney I., Smith P. K. (1993) A survey of nature extent of bully/victim problems in junior and secondary schools. *Educational Research* 35, 3–25.
- Whitted K. S., Dupper D. R. (2005) Best practices for Preventing or Reducing Bullying in Schools. *Children and Schools* Volume 27, No. 3.
- Wolke D., Woods S., Stanford K., Schultz H. (2001) Bullying and victimization of primary school children in England and Germany: prevalence and school factors. *British Journal of Psychology*, vol. 92, 673–696.
- Zaborskis A., Cirtautienė L., Žemaitienė N. (2005) Moksleivių patyčios Lietuvos mokyklose 1994–2002 m. 41(7). Medicina. Kaunas.
- Zigler S., Pepler D. J. (1993) Bullying at school: Pervasive and persistent. *Orbit*, 24, 29–31.
- Шакуров Р., Алишев Б. Причины конфликтов в педагогическом коллективе и способы их разрешения [žiūrėta 2005-12-12]. Prieiga per Internetą: <http://www.voppsy.ru/issues/1986/866/866067.htm>

CONCEPTION OF BULLYING AT COMPREHENSIVE SCHOOL: DISCOURSE ON REASONS, FORMS AND CONSEQUENCES

Vilija Targamazdė, Džiuginta Valeckienė

Summary

The article attempts to analyze the interpretation spread of conception of bullying in comprehensive school, emphasizing both multi-dimension of bullying and its purposeful linking to bullying forms, reasons and consequences. Researches of Olweus (1999), Smith, (2000) demonstrate that it is topical when analyzing the phenomenon of bullying at comprehensive school.

Before the end of sixties and beginning of seventies in the 20th century any manifestation of aggressive behaviour at school used to be treated as violent behaviour and interpreted by different theories of aggression. It is to be noted that aggression could be named under general phenomenon, involving both bullying and violent behaviour, though it is evident that entire aggressive behaviour can not be treated as bullying.

Stimulus to start analysis of bullying as a phenomenon was given by „Aggression in the schools: Bullies and „whipping boys“, the book of Olweus (1978, Swedish version in 1973). Nowadays sound researches of the phenomenon and implementation of interventional strategies are executed in Canada, USA, Australia, New Zealand and other countries (Smith et al, 1999). On international level the notion of „bullying“ is usually employed, as it gives a sense to frightening or hurt of a weaker person, employing strength or power and aiming at making someone to do something (Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English, 2000). The problem of naming the phenomenon also exists in Lithuania and complexity of it is also justified by the problem of its classification forms. It is to be noted that bullying characterized by different forms, whose spectrum of manifestation is changing rapidly in particular.

Bullying leads to long-term consequences both for schoolchildren, who used to be the victims of it, and bullies themselves (Olweus, 1978; Schafer, Korn, Smith, Hunter, Mora-Merchan, Singer, Meulen, 2004). Bullying may have a negative impact on schoolchildren, who appeared to be the victims of it. Monitoring of situation evokes unpleasant sensations and distress, as attention is mostly concentrated on willingness to avoid the status of victim (Zigler, Pepler, 1993). Besides, onlookers of bullying fear to become such victims themselves. Thus, bullying has a negative impact on

entire micro-climate at school, since environment becomes soaked with fear and intimidation.

Findings

- Frequent bullying is a most common form of aggressive behaviour at comprehensive school and is treated as deliberate, frequent negative individual or group actions against person, usually weaker and unable to protect himself, aiming at his wounding or injury. Therefore, bullying behaviour is usually characterized by absence of balance on physical and psychological strength between bully and his victim, employment of physical and verbal actions, causing pain to the victim of bullying, deliberate hurt of another person and frequent recurrence of bullying actions.
- Direct and indirect forms of bullying are separated out, though scientific sources also distinguish between physical, verbal and relation based forms of bullying. Nowadays this phenomenon takes the shape of modern forms, often linked to IT. Besides, most frequent is bullying, based on personal peculiarities or body shape, racial background, confession. It is also divided into bullying, directed against disability, based on sexual abuse against schoolchildren of comprehensive schools.
- It is not yet examined, how natural psychical properties, like impulsiveness, sensibility and emotionality, influence manifestation of aggressiveness among children and what part of it depends upon child's environmental factors, like upbringing methods of parents, lack of love and warmth, violence that they experience at home.
- Bullying is not only the reason of short-term consequences for the victim. It also causes long-term consequences both for the victim and the bully. In the future bullying is likely to turn into other forms of frequent aggressive behaviour. A direct relation between delinquent behaviour and crimes in adult age has been identified. Bullying, experienced in childhood, is likely to be related to behavioural, communicative, emotional problems of adult age.

Ieikta: 2006 12 21

Priimta: 2007 03 04